

บทบาทของอุละมาอ์ปัตตานีในอดีตกับการพัฒนาสังคม การศึกษาและวัฒนธรรมมุสลิมในดินแดนปัตตานี

พีรยศ ราฮิมมูลา¹

บทความชิ้นนี้ผู้เขียนจะขอล่าวถึงบทบาทของอุละมาอ์ปัตตานีในอดีตว่ามีส่วนสำคัญในการพัฒนาสังคม การศึกษา และวัฒนธรรมในดินแดนปัตตานีอย่างไร เป็นที่ทราบโดยทั่วไปว่า ดินแดนที่เรียกว่า 'ปัตตานี' ในอดีต นั้นเดิมเรียกว่า "อาณาจักรมลายูปัตตานี" มีอาณาบริเวณคลุมพื้นที่ของจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาสในปัจจุบัน ในบทความชิ้นนี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงเฉพาะบทบาทอุละมาอ์ปัตตานีในอดีตตั้งแต่มยุคปลายศตวรรษที่ 18 จนถึงยุคต้นศตวรรษที่ 20 เท่านั้น ส่วนอุละมาอ์ปัตตานีในยุคกลางศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ผู้เขียนถือว่าเป็น อุละมาอ์ปัตตานียุคปัจจุบัน

เหตุผลสำคัญที่ผู้เขียนได้นำเรื่องบทบาทของอุละมาอ์ปัตตานีในอดีตมานำเสนอมีอยู่ 2 ประการ คือ ประการแรกเพื่อที่จะทำความเข้าใจสภาพที่แท้จริงทางสังคม การศึกษา และวัฒนธรรมมุสลิมในดินแดนบริเวณนี้ในอดีต ประการที่สองเพื่อให้สอดคล้องกับหัวข้อเรื่องสัมมนา "แลโลกมุสลิม : เส้นทางสู่องค์ความรู้" เพราะว่า "อาณาจักรมลายู-ปัตตานี" เคยเป็นอาณาจักรมุสลิมมาก่อน โดยมีชื่อในทางประวัติศาสตร์เรียกว่า "ปัตตานี ดารุสสลาม" แปลว่า "ปัตตานีดินแดนแห่งสันติภาพ" หรืออีกนัยหนึ่ง "ปัตตานีเป็นดินแดนมุสลิม"²

ถ้าผู้เขียนจะกล่าวอย่างตรงไปตรงมาว่า "ปัตตานีในอดีตเป็นส่วนหนึ่งของ โลกมุสลิม" คงไม่ผิดนักแม้ปัจจุบันดินแดนบริเวณนี้จะเป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ในราชอาณาจักรไทยก็ตาม แต่ทั้งนี้ก็เป็นเพียงเหตุผลทางประวัติศาสตร์การเมืองเท่านั้น

ในความรู้สึกของพี่น้องมุสลิม ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และตะวันออกกลางยังคงมีความเห็นพ้องต้องกันว่าปัตตานี หรือ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ (ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส) ยังคงเป็นส่วนหนึ่ง ของโลกมุสลิม (Muslim-World) เพราะชื่อเสียงของปัตตานีซจรขยายไปทั่วโลก

ยังคงมีความเห็นพ้องต้องกันว่า ปัตตานีหรือ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ (ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส) ยังคงเป็นส่วนหนึ่งของโลกมุสลิม (Muslim-World) เพราะชื่อเสียงของปัตตานีซจรขยายไปทั่วโลก โดยเฉพาะในโลกมุสลิมรู้จักปัตตานีเป็นอย่างดี

โดยเฉพาะในโลกมุสลิมรู้จักปัตตานีเป็นอย่างดี ในฐานะเป็นดินแดนที่ผลิตบรรดาอุละมาอ์มากมาย และเป็นที่ยอมรับของโลกมุสลิมว่า อุละมาอ์ปัตตานีมีคุณภาพระดับแนวหน้า นอกจากนั้นสถาบันการศึกษาอิสลามของปัตตานีในอดีตเป็นที่รู้จักในโลกมลายูแห่งภูมิภาค เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Malay World of Southeast Asia) คือ โรงเรียน "ปอเนาะ" เป็นแหล่งประสาทวิชาการ สร้างสถาบันผู้นำชุมชน และที่สำคัญยิ่งก็คือเป็นสถาบันที่รักษาและอนุรักษ์ด้านภาษาศาสตร์ และเอกลักษณ์ของสังคมมลายูมุสลิม (Malay-Muslim) แห่งปัตตานีให้คงอยู่สืบไป

สิ่งที่ผู้เขียนได้กล่าวไว้ข้างต้นนี้ สามารถยืนยันได้ว่าสถาบันการศึกษา (ปอเนาะ) และสถาบันอุละมาอ์ (ผู้รู้) ของปัตตานีเป็นที่รู้จักแพร่หลายของโลกมุสลิม และเป็นที่ยอมรับในเรื่องของคุณภาพทางวิชาการนั้นก็คือ ตำรับตำราทางวิชาการที่เขียนและแปลโดยอุละมาอ์ปัตตานีในอดีต เป็นหลักฐานที่สำคัญสามารถนำมาพิสูจน์ได้ ข้อสังเกตอีกประการก็คือเมื่ออุละมาอ์ปัตตานีในอดีตเขียนตำราหรือเอกสารวิชาการ คำสุดท้ายที่เขียนหลังจากเขียนชื่อและนามสกุลของตนแล้ว

¹บทความประกอบการสัมมนา "แลโลกมุสลิม : เส้นทางแห่งองค์ความรู้" จัดโดยสถาบันกัลยาณิวัฒนาเพื่อการศึกษาภาษาและวัฒนธรรมสัมพันธ์และวิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี วันที่ 26-27 มิ.ย. 2540

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์ แผนกวิชารัฐศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

จะเขียนคำว่า "อัล-ฟาฏอนี" (Al-Fatani) กำกับไว้ด้วย เช่น "เชคอิหม่าม บิน มุฮัมมัดซิน อัล-ฟาฏอนี" คำว่า อัล-ฟาฏอนี ก็คือ "ปัตตานี" เขียนตามชาวอาหรับ เพราะชาวอาหรับเรียกปัตตานีว่า "ฟาฏอนี" แปลว่า ฉลาดเฉลียว อันที่จริงแล้วที่เขียน "อัล-ฟาฏอนี" ตอนท้ายของนามสกุลนั้นเป็นการแสดงให้เห็นว่า บุคคลนั้น มาจากที่ใด ฉะนั้นคำว่า "อัล-ฟาฏอนี" ที่เขียนไว้ ตอนท้ายนามสกุลก็ได้หมายถึงนามสกุลปัตตานี แต่เป็นการบอกกล่าวไว้ว่า บุคคลนั้นมาจากปัตตานีนั่นเอง ลำดับต่อไป จะมาดูบทบาทของอุละมาอปัตตานีในอดีตว่ามีบทบาทสำคัญอะไรบ้างในการพัฒนาสังคม การศึกษาและวัฒนธรรมมุสลิม บุคคลเหล่านี้มีชื่อเสียงเรียงนามอะไรบ้าง

อุละมาอปัตตานีในอดีต จากการศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับอุละมาอปัตตานีในอดีต ผู้เขียนพบปัญหาสำคัญอยู่สองประการด้วยกันคือ ประการแรกไม่สามารถหาประวัติของอุละมาอบางท่านอย่างละเอียดได้ ประการที่สอง เอกสารและตำราทางวิชาการบางเล่มไม่สามารถหาซื้อได้ตามร้านขายหนังสือทั้งในและต่างประเทศ เพราะโรงพิมพ์ที่จัดพิมพ์เอกสารหรือตำราเหล่านั้นเลิกกิจการไปแล้ว จะมีบ้างก็เฉพาะชื่อหนังสือหรือชื่อผู้แต่งในเอกสารอ้างอิงบางเล่มเท่านั้น อย่างไรก็ตามเท่าที่ผู้เขียนศึกษาพบว่าเอกสารและตำราต่าง ๆ ที่เขียนด้วยอุละมาอปัตตานีในอดีต มีอยู่กระจัดกระจายในห้องสมุดส่วนตัวของบุคคลบางท่านที่สะสมไว้ตั้งแต่ยุคก่อน ๆ เช่นในปัตตานีเอง ประเทศมาเลเซีย ประเทศอินโดนีเซีย และในชุมชนอิสลามปัตตานี ณ นครเมกกะมาดีนะห์และเจดดาห์ ประเทศซาอุดีอาระเบีย เท่าที่ผู้เขียนทราบข้อมูลว่าในตุรกียังมีเอกสารที่เขียนด้วยอุละมาอปัตตานีอดีตอยู่มากมาย ในประเทศอังกฤษ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยลอนดอน และห้องสมุดอังกฤษ (British Library) ยังมีเอกสารที่บันทึกด้วยลายมือเขียน โดยอุละมาอปัตตานีในอดีตจำนวนหลายเล่มเก็บไว้เพื่อการศึกษา ซึ่งผู้เขียนเองเคยใช้เวลาส่วนหนึ่งศึกษาข้อมูลในห้องสมุดของมหาวิทยาลัยลอนดอนและห้องสมุดอังกฤษ ในระหว่างที่ผู้เขียนกำลังทำปริญญาเอก ณ ประเทศอังกฤษ

ผลจากการศึกษาเกี่ยวกับอุละมาอปัตตานีในอดีต ผู้เขียนสามารถแบ่งออกเป็นสองกลุ่มด้วยกันกล่าวคือ

กลุ่มแรกเป็นอุละมาอที่ทำการสอน เผยแพร่ความรู้วิชาการ และผลิตเอกสารทางวิชาการ เช่น ตำราต่าง ๆ เป็นของตนเอง กลุ่มที่สองเป็นอุละมาอที่มีบทบาทสำคัญในการสอนหนังสือเผยแพร่ความรู้วิชาการแต่ไม่ผลิตเอกสารทางวิชาการที่เป็นของตนเอง การศึกษาค้นคว้าก็ยังพบว่า ส่วนใหญ่อุละมาอปัตตานีในอดีตจะใช้ชีวิตอยู่ที่นครเมกกะประเทศซาอุดีอาระเบียมากกว่าที่จะใช้ชีวิตอยู่ในมาตุภูมิของตนเอง คือปัตตานี บ้างก็อาศัยอยู่ในประเทศเพื่อนบ้าน เช่น มาเลเซีย สิงคโปร์ เขมร บรูไนและอินโดนีเซีย เป้าหมายหลักของอุละมาอปัตตานี ในอดีตทั่วไปอยู่ต่างแถบ โดยเฉพาะในกลุ่มประเทศภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่กล่าวไว้ ก็เพื่อเผยแพร่หลักการศาสนาของพระผู้เป็นเจ้าให้แก่ชุมชนมุสลิมเหล่านั้น ข้อสังเกตที่สำคัญประการหนึ่งคือ ผลงานด้านวิชาการที่เขียนโดยอุละมาอปัตตานีในอดีต จะเขียนเป็นภาษามลายูท้องถิ่นปัตตานี โดยใช้อักษรอาหรับที่เรียกว่า "อักษรญาวิ" ฉะนั้นตำราหรือเอกสารที่เขียนโดยอุละมาอปัตตานีในอดีตจึงเรียกว่า "กิตาบทญาวิ" (Kitab Jawi) กิตาบทญาวิเป็นหนังสือหรือตำราเกี่ยวกับสาขาวิชาต่างๆ มากมาย แต่คนส่วนใหญ่มักจะเข้าใจว่า กิตาบทญาวิหมายถึงตำราศาสนาเท่านั้น นั่นเป็นความเข้าใจของบุคคลระดับชาวบ้านที่ไม่มีความรู้ความเข้าใจด้านวิชาการ และข้อสังเกตเพิ่มเติมอีกประการหนึ่งคือ อุละมาอปัตตานีในอดีตและปัจจุบันไม่นิยมเขียนเอกสารหรือตำราการเรียนการสอนด้วยภาษาอื่น ๆ นอกจากภาษามลายู โดยใช้อักษรญาวิและอักษรอาหรับเท่านั้น เจกเช่น ประเทศมาเลเซีย จะเขียนภาษามลายู แต่ใช้อักษรโรมันเรียกว่า "Rumi" เช่นเดียวกับประเทศอินโดนีเซียผู้เขียนสามารถกล่าวยืนยันตรงนี้ได้ว่า อุละมาอปัตตานีในอดีตและปัจจุบันยังคงรักษาเอกลักษณ์การผลิตผลงานด้านวิชาการ โดยเขียนเป็นภาษามลายูอักษรญาวิ แม้การเรียนการสอนในโรงเรียนเอกชน โรงเรียนตามสุเหร่าและมัสยิด ยังคงใช้ภาษามลายูอักษรญาวิ ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญยิ่งที่ชาวมลายูมุสลิมแห่งปัตตานียังคงอนุรักษ์อยู่ตราบเท่าทุกวันนี้

ช่วงล่างนี้เป็นตัวอย่างรายชื่ออุละมาอปัตตานีในอดีตเท่าที่ผู้เขียนสามารถค้นคว้าได้จากตำรา ของท่านเหล่านั้น

บางส่วนก็ได้มาจากเอกสารอ้างอิงอื่น ๆ

1. เช็ค अबดุลกาเดร์ บิน अबดุลเราะห์มาน บิน อูสมาน อัล-ญาวี อัล-พะฎอนี (เป็นนักวิชาการสอนและเขียนหนังสืออยู่ที่นครเมกกะ ประเทศซาอุดีอาราเบีย)
2. เช็ค อาบูบากา อัล-พะฎอนี (นักวิชาการ)
3. เช็ค अबดุลกาเดร์ บิน अबดุลรอฮีม อัล-พะฎอนี (นักวิชาการสอนและเขียนหนังสืออยู่ที่ตรังกานู ประเทศมาเลเซีย)
4. เช็ค अबดุลกาเดร์ บิน มุศฏอฟา บิน มุฮำมัด อัล-พะฎอนี (นักวิชาการสอนหนังสือที่นครเมกกะ ประเทศซาอุดีอาราเบีย ชาวปัตตานี เรียกท่านว่า โต๊ะบีนดั่งตายอ)
5. เช็ค अबดุลลอฮ บิน กอซิม สิงขระ อัล-พะฎอนี (นักวิชาการ)
6. เช็ค अबดุลลอฮ บิน अबดุลรอฮีม อัล-พะฎอนี (นักวิชาการ)
7. เช็ค ฮายี अबดุลลอฮ บิน ฮายี การ์ิม อัล-พะฎอนี (นักวิชาการ)
8. เช็ค अबดุลมุฏฏอลิบ อัล-พะฎอนี (นักวิชาการ)
9. เช็ค อัล-ยาดีดี ฮายี अबดุล มุบิน บิน มุฮะตีบ อัล-พะฎอนี (นักวิชาการ)
10. เช็ค अबดุลเราะห์มาน บิน ฮายี วันตอลับ อัล-พะฎอนี (นักวิชาการ)
11. เช็ค अबดุลลอฮ บิน ยาลัส อัล-พะฎอนี (นักวิชาการ)
12. เช็ค अबดุลลาตีฟ บิน มุศฏอฟา บิน มุฮำมัด อัล-พะฎอนี (นักวิชาการสอนหนังสือที่ทำอิฐ จังหวัดมินบุรี)
13. เช็ค अबดุลเราะห์มาน บิน มุฮำมัด ฮาลี บิน อิสลาม อัล-พะฎอนี
14. เช็ค ฮัสหมัด บิน มุฮำมัดชิน บิน มุศฏอฟา อัล-พะฎอนี (นักวิชาการสอนและเขียนหนังสือที่นครเมกกะ ประเทศซาอุดีอาราเบีย ชาวปัตตานี เรียกท่านว่า วันฮัสหมัด)
15. เช็ค ฮาลี บิน อิสฮัก อัล-พะฎอนี (นักวิชาการสอนวิชาอภิปรายที่มัสยิดอัลฮารอม นครเมกกะ ประเทศซาอุดีอาราเบีย)
16. เช็ค ฮาลี บิน ฟากีห์ อัล-พะฎอนี (ผู้เขียนตำราประวัติปัตตานี "Tarikh Fatani" ประมาณ 270 ปี มาแล้ว ที่ผู้เขียนมีสำเนา 1 ฉบับ)
17. เช็ค ดาวูด บิน अबดุลลอฮ บิน อิดริส อัล-พะฎอนี (นักวิชาการและนักเขียนผู้ยิ่งใหญ่ของปัตตานี อดีตอยู่ที่เมกกะ ประเทศซาอุดีอาราเบีย ชาวปัตตานีเรียกท่านว่า "เช็คดาวูดกีอรัมัต")
18. เช็ค ดาวูด บิน มุศฏอฟา บิน มุฮำมัด อัล-พะฎอนี (นักวิชาการและนักเขียนที่นครเมกกะ ประเทศซาอุดีอาราเบีย)
19. เช็ค ดาวูด บิน อิสลาม บิน अबดุลกอเดร บิน มุศฏอฟา อัล-พะฎอนี
20. เช็ค ฮาซัน บิน अबดุลลอฮ บิน อิสฮัก อัล-พะฎอนี (นักวิชาการที่อำเภอบือฮุด, รัฐตรังกานู ประเทศมาเลเซีย)
21. เช็ค ฮาซัน บิน มุฮำมัดนุร์ บิน มุฮำมัด บิน อิสลาม ดาวูด อัล-พะฎอนี (นักวิชาการและนักเขียนที่เมกกะ ประเทศซาอุดีอาราเบีย)
22. เช็ค ฮูเซ็น บิน अबดุลลาตีฟ กือลามอ อัล-พะฎอนี (นักวิชาการและนักเขียนที่ชาวปัตตานี เรียกท่านว่า "โต๊ะกือลามอ")
23. เช็ค อิบรอฮีม บิน अबดุลกาเดร บิน มุศฏอฟา อัล-พะฎอนี (นักวิชาการที่เคดะห์ ประเทศมาเลเซีย ผู้ก่อตั้งบ่อนะกาเยะมาตีที่รัฐเคดะห์ ประเทศมาเลเซีย)
24. เช็ค อิสลาม บิน अबดุลกาเดร บิน มุศฏอฟา อัล-พะฎอนี (นักวิชาการและนักเขียนที่เมกกะ ประเทศซาอุดีอาราเบีย ชาวปัตตานีเรียกท่านว่า "ปะดอเอ")
25. เช็ค อิสลาม บิน ฮัสหมัด บิน มุฮำมัดชิน อัล-พะฎอนี

26. เช็ค มุฮัมมัด บิน อิสลามย์ ดาวูด อัล-พะฎอนี (นักวิชาการและนักเขียนที่เมกกะ ประเทศซาอุดีอาราเบีย ชาวปัตตานีเรียกท่านว่า "โต๊ะ เช็ค นิมะ กือจี อัล-พะฎอนี" แต่ชาวอาหรับเรียกท่านว่า "เช็คมุฮัมมัดซาเรอัล-พะฎอนี")
  27. เช็ค มุฮัมมัด สุหลง บิน อับดุลกาเดร์ บิน มุฮัมมัด อัล-พะฎอนี (นักวิชาการและนักเขียน ที่ปัตตานี ท่านเป็นที่รู้จักในนาม "ตัวนฮายีสุหลง หรือ ฮายี สุหลง บิน อับดุลดาเดรหรือฮายี สุหลง โต๊ะมีนา")
  28. เช็ค มุฮัมมัดนุร์ บิน มุฮัมมัด บิน อิสลามย์ ดาวูด อัล-พะฎอนี (นักวิชาการและนักเขียนที่เมกกะ ประเทศซาอุดีอาราเบีย)
  29. เช็ค มุฮัมมัดศอและห์ บิน ไชนัลอาบีดีน บิน มุฮัมมัด อัล-พะฎอนี (นักวิชาการและนักเขียนที่เมกกะ ประเทศซาอุดีอาราเบีย)
  30. เช็ค มุฮัมมัดศอและห์ บิน อับดุลรอฮีม อัล-พะฎอนี (นักวิชาการสอนวิชาอภิปรัชญาที่มีสยิด อัลหารอม นครเมกกะ ประเทศซาอุดีอาราเบีย)
  31. เช็ค มุฮัมมัด บิน ฮายีฮาซัน อัล-พะฎอนี
  32. เช็ค มุฮัมมัด บิน ฎอเฮร อัล-พะฎอนี (นักวิชาการและนักเขียนที่เมกกะ ประเทศซาอุดีอาราเบีย)
  33. เช็ค ต่วนกู มะห์มูด ซุยดี บิน อับดุลเราะห์มาน อัล-พะฎอนี (นักวิชาการและนักเขียนที่รัฐซีอลางอ ประเทศมาเลเซีย)
  34. เช็ค อูมาร์ บิน ไชนัลอาบีดีน บิน มุฮัมมัด อัล-พะฎอนี (นักวิชาการและนักเขียนที่เมกกะ ประเทศซาอุดีอาราเบีย)
  35. เช็ค มุฮัมมัดคิน บิน มุศฎอฟา บิน มุฮัมมัด อัล-พะฎอนี (นักวิชาการและนักเขียนที่เมกกะ ประเทศซาอุดีอาราเบีย)
  36. เช็ค ต่วนฮายี วันอับดุลลอซ อัล-พะฎอนี (นักวิชาการและนักเขียนที่เมกกะ ประเทศซาอุดีอาราเบีย)
  37. เช็ค วันอับดุลลอซ บิน เช็ค อิดริส อัล-พะฎอนี (นักวิชาการที่ปัตตานี)
  38. เช็ค วันอับดุลลอซ บิน มุฮัมมัดนุร์ บิน มุฮัมมัด บิน อิสลามย์ ดาวูด อัล-พะฎอนี (นักวิชาการที่เมกกะ ประเทศซาอุดีอาราเบีย)
  39. เช็ค วันอับดุลลอซ บิน มุฮัมมัด บิน อิสลามย์ ดาวูดอัล-พะฎอนี (นักวิชาการที่เมกกะ ประเทศซาอุดีอาราเบีย)
  40. เช็ค วันมุฮัมมัด อาหมีน บิน มุฮัมมัด บิน อิสลามย์ ดาวูด อัล-พะฎอนี (นักวิชาการที่เมกกะประเทศซาอุดีอาราเบีย)
  41. เช็ค วันอับดุลกาเดร์ บิน เช็ค วัน อับดุลลอซ บิน เช็ค อิดริส อัล-พะฎอนี (นักวิชาการ)
  42. เช็ค วันอับดุลเราะฮิต บิน วันเช็ค อับดุลลอซ บิน เช็ค วันอิดริส อัล-พะฎอนี (นักวิชาการ)
  43. เช็ค วัน อิดริส บิน วัน เช็ค อับดุลลอซ บิน เช็ค วัน อิดริส อัล-พะฎอนี (นักวิชาการ)
  44. เช็ค วัน ดาวูด บิน มุฮัมมัดนุร์ บิน มุฮัมมัด บิน อิสลามย์ ดาวูด อัล-พะฎอนี (นักวิชาการที่เมกกะ ประเทศซาอุดีอาราเบีย)
  45. เช็ค วัน มุศฎอฟา บิน มุฮัมมัด อัล-พะฎอนี (นักวิชาการ)
  46. เช็ค ยูซุฟ บิน อับดุลมาลิก อัล-พะฎอนี (นักวิชาการและนักเขียนที่เมกกะ ประเทศซาอุดีอาราเบีย)
  47. เช็ค ไชนัลอาบีดีน บิน มุฮัมมัด อัล-พะฎอนี (นักวิชาการและนักเขียนที่เมกกะ ประเทศซาอุดีอาราเบีย)
- จากรายชื่อของบรรดาอุละมาอ์ปัตตานีในอดีต 47 ท่าน ที่ผู้เขียนนำเสนอพอจะเป็นหลักฐานยืนยันแสดงให้เห็นว่าการที่นักประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ให้ทัศนะว่า ในต้นศตวรรษที่ 19 ถึงต้นศตวรรษที่ 20 ปัตตานีได้กลายมาเป็นศูนย์กลางอิสลามแห่งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันเนื่องมาจากความโดดเด่นของบรรดาอุละมาอ์

ปัตตานีในอดีตที่มีปณิธานที่แน่วแน่ในการพัฒนาองค์ความรู้ สร้างผลงานด้านวิชาการ หุ่่มเวลาในการเขียนและแปลตำรา จากอุละมาออาหรับที่มีชื่อเสียงมาเป็นภาษามลายูปัตตานี โดยใช้อักษรอาหรับที่เรียกว่า กิตาบทญาวี ตามที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น เหตุผลสำคัญยิ่งของบรรดาอุละมาอปัตตานีในอดีต ที่สร้างผลงานด้านวิชาการหรือผลิตตำราขึ้นมานั้น สืบเนื่องจากการขยายตัวของการศึกษาและสังคมในปัตตานีในช่วงนั้น ได้ขยายเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะสถาบันการศึกษา คือ โรงเรียนปอเนาะ ได้เพิ่มจำนวนมากกว่าเดิม ตามคำเรียกร้องของสังคม แต่ก็น่าเสียดาย โรงเรียนปอเนาะทุกโรงในช่วงนั้น ยังไม่มีเอกสารหรือตำราเรียน ฉะนั้นภารกิจสำคัญอันนี้ จึงตกอยู่กับบรรดาอุละมาอปัตตานีในอดีตที่จะต้องหุ่่มเวลา ในการผลิตตำราทั้งเขียน และแปล จากภาษาอาหรับบ้าง ภาษาตุรกีบ้าง ให้เป็นภาษามลายูปัตตานี ตามที่ได้กล่าวไว้แล้วว่าบรรดาอุละมาอปัตตานีในอดีตส่วนใหญ่แล้วจะใช้ชีวิต อยู่ที่นี่ครเมกกะ ประเทศซาอุดีอาระเบีย

ในลำดับต่อไปนี้ผู้เขียนจะขอนำเสนอบทบาทสำคัญ ๆ

ของอุละมาอปัตตานีในอดีตที่มีต่อการ พัฒนาสังคม การศึกษาและวัฒนธรรม มุสลิมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และปัตตานีเป็นการเฉพาะ จากรายชื่ออุละมาอปัตตานีในอดีต ที่กล่าวไปแล้วข้างต้นจะเห็นได้ว่าแต่ละ ท่านมีบทบาทสำคัญ ในการเป็น นักวิชาการและนักเขียนตำรับตำรา ทุกสาขาวิชาเพื่อเป็นคู่มือการศึกษา ในโรงเรียนปอเนาะในดินแดน ปัตตานี (ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส) รวมทั้งประเทศเพื่อนบ้านที่ใช้ภาษา เดียวกันกับปัตตานี ถึงมาเลเซีย อินโดนีเซีย บรูไน สิงคโปร์ และ ฟิลิปปินส์ (ตอนใต้) นั่นก็หมายถึง กิตาบทญาวี ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการ พัฒนาด้านสังคม การศึกษาและ วัฒนธรรมมุสลิม เพราะฉะนั้นเนื้อหาของ

อุละมาอปัตตานีในอดีต ที่กล่าวไปแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่าแต่ละท่าน มีบทบาทสำคัญในการ เป็น นักวิชาการและ นักเขียนตำรับตำรา ทุกสาขาวิชาเพื่อเป็น คู่มือการศึกษาใน โรงเรียนปอเนาะใน ดินแดนปัตตานี (ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส) รวมทั้งประเทศเพื่อน บ้านที่ใช้ภาษาเดียวกัน กับปัตตานี

กิตาบทญาวีนั้น มิใช่เพียงแต่เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับศาสนา หรือหลักปฏิบัติของศาสนาอิสลามอย่างเดียว ยังเกี่ยวกับเรื่อง กฎหมาย หลักปรัชญา การเมืองการปกครอง ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ ดาราศาสตร์ หลักไวยากรณ์อาหรับ จิตวิทยา ตรรกวิทยา สังคมวิทยา แพศศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่าง ประเทศ เป็นต้น แต่ผู้คนส่วนใหญ่มักเข้าใจว่ากิตาบทญาวี เป็นคู่มือสอนในโรงเรียนปอเนาะคงจะเป็นเรื่องราวของ ศาสนาอิสลาม ซึ่งเป็นประวัติท่านศาสดาในอิสลาม เมื่อ พิจารณาจากตำราต่าง ๆ หรือที่เรียกว่ากิตาบทญาวีที่เขียน โดยอุละมาอปัตตานีในอดีตนั้น ครอบคลุมเกือบทุกสาขาวิชา และข้อสำคัญมาตรฐานของวิชาการ สามารถเทียบได้กับ สถาบันการศึกษาในตะวันออก กลางหรือโลกอาหรับในยุค เดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลงานของท่าน "เช็ค ดาวูด บิน อับดุลลอฮ์ บิน อิดริส อัล-พะฎอนี" (ดูอุละมาอ หมายเลขที่ 17) เป็นที่ยอมรับของโลกมุสลิมทั้งอาหรับและมลายู และท่านได้รับยกย่องเป็นอุละมาอปัตตานีในอดีตที่เขียน ผลงาน ทั้งเล็ก-ใหญ่ รวม 101 เล่ม ครอบคลุมทุกสาขาวิชา

และท่านได้รับยกย่องเป็นอุละมาอ ปัตตานีที่มีผลงานดีเด่นแห่ง เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความ โดดเด่นของท่านในฐานะอุละมาอที่มี ชื่อเสียงหนังสือหรือสารานุกรม อิสลามได้บันทึกชื่อของท่านลง ในหนังสือเล่มดังกล่าว' นอกจากนี้ ด้วยความสามารถทางด้านวิชาการ ท่านได้รับยกย่องจากตัวแทน ของรัฐบาลตุรกีประจำนครเมกกะให้ ดำรงตำแหน่งเป็น "เช็ค ฮายี" คนแรก ของโลกมลายู ในขณะที่เดียวกันท่าน ได้รับยกย่องตำแหน่งทางวิชาการสูงสุด จากรัฐบาลตุรกีเช่นกัน คือ ตำแหน่ง "อัล-อาลีม อัล-อาลามัต อัล-อารีฟ อัล-รอบบานี" ซึ่งก็ถือเป็นตำแหน่ง ทางวิชาการที่สูงที่สุดจากโลกมลายู คนแรกที่ได้รับตำแหน่งนี้

ตัวอย่างผลงานด้านวิชาของท่าน "เช็ก ดาวูด" ที่ผู้เขียน
ขอแนะนำเฉพาะรายชื่อหนังสือ มีดังนี้

1. อัล-การบฏ อิลัลเลาะห์
2. อัล-บะญาดุล มาร์ติยะห์
3. อัล บะญาดุล อารติยะห์
4. บีซารอดุล อิกวาน
5. บุลลุล มูรอหม
6. บุษอญาตุลดอลอม ลิมูร็ด มะริฟัต
อัล-อะกัม บี ซอวาย
7. ตียา อัล มูร็ด พี กาลิมัตี เตายัต
8. อัล-ดาร์ลุ ตามิบ
9. อัล-ฟาตาวิล บีตายัต อัล-ฮิตายะห์
10. ฟัตฮุลมานาน
11. ฟุรูดุลมาซาเอล วาอูล อัล-มาซาอิล
12. มอัยต อัล-ตักريب
13. ฮิตายาตุล มุตาอาลัม
14. อิเตาะ อัลบาบ ลิมูร็ด อัล-นิกะห์ บิลชวาบ
15. ญามู อัล-ฟาวอัด
16. อัล-ญาวาฮिर อัล-ชานียะห์
17. กานซุล มีนาบ
18. กาลฟูล ชุมมะห์ พี อัชวัลลิลเมาต พี
บรัชะ วัลกียามะห์
19. กีฟายาต อัล-มุฮัดดีซ
20. กีฟายาต อัล-มุบตาดี วา-อิสบาด
อัล-มุฮัดดี
21. กีฟายาต อัล-ยาวียะห์
22. กีฟายาต มอตามี อัล-กูรออัน
23. มานาซีกุล หัจญ์ วัล-อุมเราะะ
24. อัล-มันฮาลุส ซาฟี พี-บายัน รุฆุช อะฮ์ลิลคูฟี
25. มินฮัจญ์ อัล-อาบีดีน
26. มินฮาดุล กอริบ
27. มินฮาดุล มุซอลลี
28. มุซตาบะห์ ชัตตารียะห์
29. มุซกาการอดุล อิกวาน
30. นัซญัต อัล-รอริบีน
31. อัล-ชัยตุ วัช ซาบียะห์
32. ซิฟัต ดูวอบูโลษ
33. ซะหุ ฮีกัม อาบี มัดยาน
34. ซะหุ นัซมี อากออด อัล-อาวาม
35. ซุลัม อัล-มุบตาดี
36. มุฆอดดีมะตุล กุบรอ
37. ริซาลาตุล ซาอิล
38. กีเตาะฮ นบียุซุฟ อาลัยฮิสซาลาม
39. ฮีกายัต ลากี ลากี ยัง ศอและห์
40. อารตุ ซาวาฮिर

ที่ยกตัวอย่างหนังสือที่ท่านเช็ก ดาวูด มาเสนอเพื่อ
ชี้ให้เห็นว่า อุลละมาอ์ปัตตานีในอดีตมีบทบาทสำคัญอย่างมาก
ในการพัฒนาสังคม การศึกษา และวัฒนธรรมมุสลิมใน
ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะปัตตานี นำเสียตาย
ที่ผู้เขียนมีเวลาน้อยมาก ตั้งใจจะเขียนให้ละเอียดมาก
กว่านี้และที่สำคัญยังมีตัวอย่างอีกจำนวนมากที่ผู้เขียนยังไม่
ได้นำมาเสนอในการสัมมนาในครั้งนี้ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของงานวิจัยที่ผู้เขียนได้นำมาเขียนวิทยานิพนธ์ระดับ
ปริญญาเอกของผู้เขียน หากมีโอกาสที่เอื้ออำนวยผู้เขียนยินดี
จะเขียนให้ละเอียดมากกว่านี้และให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ

เชิงอรรถ

1. อุละมาอ เป็นคำภาษาอาหรับซึ่งมาจากคำว่า "อาลีมี" เป็นเอกพจน์แปลว่า "ผู้รู้หนึ่งท่าน" ส่วนคำว่า "อุละมาอ" เป็นพหูพจน์ แปลว่า "ผู้รู้หลายท่าน หรือบรรดาผู้รู้" และสามารถแปลว่านักวิชาการก็ได้
2. รายละเอียดสามารถอ่านจากหนังสือ "The Story of Patani" ATEEUW DK WYATT. Vol 2. THE HAGUE-MARTINUS HIJHOFF 1970.
3. รายละเอียดสามารถอ่านจากบทความ เขียนโดย "Winzeler, R. "Traditional Islamic Schools in Kelantan", in JMBRAS, Vol.48, Part 1, May 1975, p.92
4. ดู "The Story of Patani. Ibid., John, A.H. "Islam in the Malay World : An Explanatory Survey with Some References to Quranic Exergesis", in Islam in Asia, Vol.2 South-east and East Asia. (eds) Raphael Isracli and Authory A. Johns, Jerusalem, 1984.
5. โรงเรียน "ปอเนาะ" คำว่า "ปอเนาะ" มาจากภาษาอาหรับ "ฟุนดุก" แปลว่าที่พักพิง โรงแรม หรือที่อยู่อาศัย รวมทั้งหอพัก เมื่อมา ใช้กับโรงเรียนปอเนาะก็หมายถึง โรงเรียนที่นักเรียนมีที่พักอยู่ในบริเวณเดียวกันกับโรงเรียน ส่วนใหญ่จะเป็นโรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม
6. รายละเอียดสามารถอ่านได้จากหนังสือ "Syeikh Daud Bin Abdullah al-Fathani : Penulis Islam Produktif Asia Tenggara", โดย Wan Muhd Shaghir bin Abdullah. C.V.Ramadhani, Solo, Indonesia, 1987.
7. ดู P.Voorhoeve's, "Dawud B. Abd Allah B. Idris al-fatani", in Encyclopaedia of Islam, London, LUZAC and Co., Vol.II, C-G, 1965, p.183
8. ดู Wan Muhd Shaghir bin Abdullah, "Syeikh Daud Bin Abdullah al-Fathani : Penulis Islam Produktif Asia Tenggara pp.24-25

